

гулювання шлюбно-сімейної сфери суспільного буття відповідно до максим та вимог Святого Письма та християнського вчення, і позбутися аморальних явищ у сфері порушення статевої свободи, яка могла бути реалізована різностатевими суб'єктами відповідно до християнської правової доктрини та ціннісної парадигми лише у так званому *matrimonium*'і – законному шлюбі.

Серед низки правових актів, виданих імператором Константином, що збереглися у Кодексі Феодосія та Кодексі Юстиніана, більша частина присвячена врегулюванню нагальних шлюбно-сімейних відносин. Через бажання першого християнського імператора щонайшвидше досягти християнського ідеалу щодо врегулювання шлюбних відносин, значно зросла юридична відповідальність за порушення приватного та публічного права. Це пояснюється тим, що йдеться про суспільні відносини осіб, які регулювались не тільки нормативно-правовими актами, але й моральними приписами християнської Церкви. Цивільні правопорушення та кримінальні злочини, об'єктом яких були шлюбно-сімейні відносини й морально-етичні та природні, за християнською правовою доктриною, божественні права Людини, мета якої "обоження плоті" (В. Соловйов), розглядалися як порушення Богом встановленого ладу.

1. Азаревич Д. И. История византийского права. Ч. 1. – Ярославль: Тип. Г. В. Фальк, 1876. – 118 с. 2. Бенеманский М. Прохирон. Вып. I. – Сергиевъ Посад, Тип. Св.-Тр. Сергиевой Лавры, 1906. – 556 с. 3. Боголепов Н. Учебник римского права. Пособие к лекциям. Изд. третье. – М., Унивеситет. тип., 1907. – 633 с. 4. Браун, П. Тіло і суспільство. Чоловіки,

жінки і сексуальне зречення в ранньому християнстві. Пер. з англ. В.Т. Тимофійчука. – К., Мегатайт, 2003. – 520 с. 5. Бриллиантов А. И. Император Константин Великий и Миланский эдикт 313 г. – СПб, 2006. – 330 с. 6. Вальденберг В.Е. История византийской политической литературы в связи с историей философских течений и законодательства. – СПб, ДМИТРИЙ БУЛАВИН, 2008. – 536 с. 7. Гуляев А. Предбрачный дар в римском праве и в памятниках византийского законодательства: Исследование. – Дертп: Тип. Шнакенбурга, 1891. – 156 с. 8. Дигесты Юстиниана / Перевод с латинского. Том I. – М.: "Статут", 2002. – 584 с. 9. Дождев Д.В. Римское частное право. – М., Издат. группа ИНФРА М – НОРМА, 1997. – 704 с. 10. Дячук Л.В. Шлюбні "табу" у византийській правовій культурі // Про українське право. Збірка статей каф. теорії та історії держави і права. Число III // За ред. проф. І. Безлугого. – К., 2008. 11. Липшиц Е.Э. Право и суд в Византии в IV-VIII вв. – Л., Наука, 1976. – 240 с. 12. Покровский И.А. История римского права. 4-е изд. – Пг.: Изд. юрид. кн. кл. "Право", 1918. – 430 с. 13. Рудковская Д. О христианизации римского права в эпоху императора Константина Великого // Древнее право. – № 9. – М., 2002. 14. Соколов И.И. Усыновление и его отношение к браку в Византии и на современном греческом Востоке. Историческо-правовой очерк. – СПб, Синодальная тип., 1910. – 127 с. 15. Хвостов В. М. История римского права. – Пятое изд., исправл. и дополн. – М., Изд. Т-ва И.Д. Сытина, 1910. – 464 с. 16. Хрестоматія по інституціям громадянського римського і історія громадянського процесу (Переводъ). – К., Изд. Б-ки студентов-юристов при Киевском Университете, 1903. – 66 с. 17. Шапов Я.Н. Прохирон в восточнославянской письменности // ВВ. – 1997. -№38. 18. Эклога. Византийский законодательный свод VIII вв. / Вступительная статья, перевод и комментарий Липшиц Е.Э. – М., Наука, 1965. 19. Ammiani Marcellini rerum gestarum., edidit W. Seyffart, Leipzig, 1978; Ammianus Marcellinus. Römische Geschichte. Bd 1 – 4. Berlin, 1968 – 1971; [Аммиан Марцеллин. Римская история. СПб, 1996]. 20. Basilicorum libri LX: Series A (Textus). Groningen, 1953 – 1988. Vol. I – VIII. 21. Codex Justinianus. Ed. P. Krüger // Corpus Iuris Civilis, vol. II, Barolini, 1954. 22. Fontes juris romani Ed. C. G. Bruns. – Tubingae, MDCCCLXXIX. S. 107-108. 23. Zachariae von Lingenthal K.E. Geschichte des griechisch-romischen Rechts. – Berlin, 1892.

Надійшла до редколегії 23.09.10

С. Бобровник, канд. юрид. наук, проф.

КОНФЛІКТ ТА КОМПРОМІС В ПРОЦЕСІ РЕАЛІЗАЦІЇ ГРОМАДЯНАМИ ДЕЯКИХ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД

В статті аналізуються особливості використання конституційних прав та свобод в сучасних умовах розвитку Української держави. Досліджено природу юридичних конфліктів, що виникають в процесі реалізації прав громадян на участь у здійсненні правосуддя в якості присяжних засідателів, на свободу слова та на правову допомогу під час провадження по кримінальній справі. Пропонуються компромісні засоби по їх подоланню.

Ключові слова: права громадян, свобода слова, присяжні засідателі, правова допомога, юридичний конфлікт та компроміс.

В публикации исследованы особенности использования конституционных прав и свобод в современной практике Украины. Определена природа юридических конфликтов, возникающих в процессе реализации прав граждан на участие в осуществлении правосудия в качестве присяжных заседателей, на свободу слова и на правовую помощь в процессе производства по уголовным делам. Предлагаются компромиссные средства их преодоления.

Ключевые слова: права граждан, свобода слова, присяжные заседатели, правовая помощь, юридический конфликт и компромисс.

The author of the article analyses peculiarities of applying constitutional rights and freedoms under the current conditions of the Ukrainian state development. The research covers the essence of legal conflicts appearing in the process of the citizens' realizing the right to participate in administering justice as jurors. The work is also dedicated to the influence of the legal conflicts on freedom of speech and legal assistance while pleading a criminal case. There have been suggested compromise means of settling legal conflicts.

Key words: citizens' rights, freedom of speech, jurors, legal assistance, legal conflict and compromise.

Метою цієї публікації є дослідження форм прояву конфліктів в процесі реалізації громадянами України свободи слова, прав на участь у здійсненні правосуддя в якості присяжних засідателів та правову допомогу під час провадження по кримінальній справі. Обґрунтування шляхів знаходження компромісу як засобу подолання цих конфліктів.

Проблеми наукового аналізу правового статусу громадян, прав, свобод та законних інтересів були достатньо досліджені як радянськими, так і вітчизняними теоретиками права, конституціоналістами та представниками галузевої науки. У цьому зв'язку слід згадати наукові ідеї В.Д.Бабкіна, В.С.Бігуна, М.І.Козюбри, В.В. Копейчикова, Н.М.Онищенко, І.В.Панової, В.Ф. Погорілка, П.М.Рабіновича, С.П.Рабіновича, О.Д. Тихомирова, Ю.С. Шемшученка.

Однак питання прояву конфліктів у процесі реалізації прав громадян та визначення правокompromісних засобів їх розв'язання ще не були предметом наукового пошуку.

З практичної точки зору, реалізація права є складним і багатовимірним явищем правової дійсності, умовою прояву якого є соціальна активність суб'єктів права. Відповідно, реалізація права – це активне здійснення юридично закріплених і гарантованих державою можливостей, приведення їх в життя у діяльності людей і їх організацій [1, с. 315].

Необхідність розбудови громадянського суспільства і правової держави вимагає від юридичної науки всебічного дослідження різноманітних *правових конфліктів*, які формуються у процесі використання законного права громадянина.

Враховуючи поліваріативність і багатоаспектність *конфліктів*, які можливі в процесі використання прав

громадянами України, проведемо правовий аналіз реалізації ними прав, використання яких є, на наш погляд, найбільш конфліктним. Зокрема це:

- використання права на інформацію;
- використання права на освіту;
- використання права на працю;
- використання права на свободу слова.

Проаналізуємо природу *правових конфліктів* в сфері використання прав громадянами України більш детально, а також визначимо *правокомпромісні засоби* їх упорядкування.

У всьому *світі право громадян на участь у здійсненні правосуддя* вважається одним з найпрогресивніших результатів практичної реалізації концепції взаємодії державної влади і громадянського суспільства. Незважаючи на відмінності, які притаманні правовим формам реалізації вказаного права в тій чи іншій державі світу на національному рівні, на початку XXI століття у практиці більшості країн Європейського Союзу і Сполучених Штатах Америки законодавство закріпило спеціальний інститут реалізації вказаного права – *інститут присяжного засідателя*. Найбільш поширеним в юриспруденції альтернативним варіантом його назви є термін "суд присяжних".

У 1996 році норми Конституції України закріпили створення в Україні суду присяжних засідателів. У Розділі VIII Основного Закону "Правосуддя" частиною 4 статті 124 закріплено, що народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних засідателів [2]. В частині 1 статті 127 і в частині 2 статті 129 також встановлено, що присяжні можуть здійснювати правосуддя лише у визначених законом випадках на рівні з професійною колегією суддів і суддею одноособово. Конституція остаточно визначила існування у судовій системі України суду присяжних і на найвищому рівні надала всесвітньо визнане право кожному громадянину брати участь у здійсненні правосуддя як однієї з найбільш соціально значущих форм реалізації державної судової влади.

Закон України "Про судоустрій і статус суддів" від 07.07.2010 р. № 2453-VI (далі – Закон) деталізував вказані вище положення Конституції України [3]. Так, у Главі 3 Закону, яка має назву "Народні засідателі та присяжні" визначено, що присяжним засідателем визнається громадянин України, який у випадках, передбачених процесуальним законом, залучається до здійснення правосуддя (стаття 63). Крім того, у законі регламентовано деякі складові правового статусу присяжного засідателя. Так, встановлено гарантії продовження трудового стажу особи на час виконання обов'язків присяжного засідателя, збереження всіх пільг, що передбачені законодавством і неможливість його звільнення з роботи або переведення на іншу роботу без особистої згоди на час виконання ним обов'язків у суді (частина 2 статті 62 Закону).

Окрім Закону України "Про судоустрій і статус суддів" від 07.07.2010 р. № 2453-VI [3] в національній системі законодавства, існує ще один підзаконний нормативно-правовий акт, який регламентує низку організаційно-технічних аспектів використання права громадян України на участь у здійсненні правосуддя, – Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку виплати винагороди та відшкодування витрат на проїзд і наймання житла, виплати добових народним засідателям і присяжним за час виконання ними обов'язків у суді" від 11.10.2002 р. № 1506 [4]. Постанова детально регулює питання зазначені в назві. Так, у ній встановлено, що присяжні, тимчасово звільнені за основним місцем роботи на час виконання обов'язків у суді, по-

дають до суду довідку про звільнення від роботи та довідку про розмір середньомісячної заробітної плати за останні два місяці, що передують залученню працівника до виконання обов'язків у суді. Середньомісячна заробітна плата громадянину на час виконання обов'язків присяжного нараховується у порядку, встановленому постановою Кабінету Міністрів України від 8 лютого 1995 р. № 100 "Про затвердження Порядку обчислення середньої заробітної плати" [5]. Крім того, присяжні тимчасово не отримують заробітну плату за основним місцем роботи за час виконання обов'язків у суді, а якщо перебувають на пенсії, то подають до суду довідку про розмір пенсії, видану органом Пенсійного фонду за місцем проживання. В разі якщо присяжні на час виконання обов'язків не працюють, то вони зобов'язані подати до суду трудову книжку. Розмір винагороди народним засідателям і присяжним за час виконання ними обов'язків у суді обчислюється шляхом множення середньоденного заробітку (пенсії) на кількість днів, протягом яких присяжний виконував обов'язки у суді. Розмір середньоденного заробітку (пенсії) обчислюється шляхом ділення середньомісячної заробітної плати чи пенсії на кількість робочих днів (при нормальній тривалості робочого часу) місяця, в якому проводиться судове засідання. У разі коли народний засідатель чи присяжний на момент виконання обов'язків у суді тимчасово не працює, нарахування винагороди провадиться виходячи з розміру посадового окладу судді відповідного суду (в розрахунок на день).

Виплата винагороди народним засідателям і присяжним за час виконання ними обов'язків у суді повинна здійснюватися судом за рахунок коштів державного бюджету згідно з кошторисом відповідного суду. Відшкодування витрат на проїзд і наймання житла, виплата добових народним засідателям і присяжним провадиться у розмірах, установлених Кабінетом Міністрів України для відряджень у межах України.

Разом з тим, правові положення висвітлені вище, на сьогодні мають ознаки формально-діючого нормативно-правового акту. Справа в тому, що зазначені норми практично не можна реалізувати внаслідок відсутності у законодавстві положень, котрі передбачають підстави і порядок залучення особи в якості присяжного до здійснення правосуддя (тобто фактично норми не існують). Відповідно, регуляторний потенціал відповідних нормативно-правових актів в частині забезпечення громадянину реалізації права на участь у судочинстві в якості присяжного засідателя, реалізуватися об'єктивно не може.

Слід також звернути увагу на те, що зміст вже згадуваної нами статті 63 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" від 07.07.2010 р. № 2453-VI [3] закріплює положення, згідно з яким особа залучається до участі у якості присяжного засідателя за наявності підстав, передбачених процесуальним законом. Такий бланкетний спосіб викладення норми права у відповідній статті законодавчого акту за логікою речей передбачає формальне закріплення таких підстав у іншому законодавчому акті процесуального права. У свою чергу, такого акту (положень акту) в системі національного законодавства України не існує, а відповідно – відсутні правові підстави залучати осіб у якості присяжних засідателів до відправлення правосуддя. Дана *прогалина у законодавчому забезпеченні* порядку реалізації права громадянину брати участь у правосудді в якості присяжного засідателя є *внутрішнім правовим конфліктом*. **Конфлікт в даному разі проявляється у межах правової сфери використання громадянами передбаченого Конституцією України права брати участь у здійсненні правосуддя.** Відповідно, право громадянина на

участь у здійсненні правосуддя в якості присяжного засідателя не забезпечено законодавчо визначеним механізмом реалізації.

Від дня набрання чинності Конституції України пройшло вже чотирнадцять років, а інституту суду присяжних засідателів в національній правовій системі України реально засновано не було. Відтак, **конституційне право громадян України на участь у здійсненні правосуддя в якості присяжних засідателів не реалізовується і залишається фікцією**. Законодавець більш ніж за десять років після прийняття Конституції України не прийняв жодного законодавчого акту, який би спеціально вирішував питання заснування нової для незалежної України форми відправлення правосуддя. Спираючись на викладене вище, **правомірним засобом урегулювання стану конфліктності процесу використання права на участь у здійсненні правосуддя в якості присяжного засідателя є внесення відповідних змін до чинного законодавства в частині визначення підстав залучення громадян до здійснення правосуддя**.

Відчутний конфліктний резонанс має також **використання громадянами України права на свободу думки і слова**, на вільне вираження своїх поглядів, переконань, яке гарантовано статті 34 Конституції України [2].

Зміст свободи думки і слова полягає у тому, що ніхто не може заборонити людині дотримуватися своїх думок, певним чином відобразити об'єктивну дійсність у своїх уявленнях та публічно висловлювати ці матеріалізовані в мові відображення, в тому числі як погляди і переконання [6, с. 159]. Різноманітні аспекти реалізації цього права, а також соціально-правові наслідки його захисту неодноразово були в центрі уваги політиків, науковців та різних категорій спеціалістів у сфері захисту прав і свобод людини.

Слід зауважити, що використання права на свободу думки і слова ускладнюється перш за все, не досить чітким і конкретним власним формулюванням і тому вимагає певного роз'яснення.

По-перше, за допомогою законодавства або інших юридичних засобів неможливо дозволити чи заборонити думку як таку, врегулювати процес появи, зміни або ж зникнення думок в індивідуальній свідомості кожної особи. Відповідно, припис статті 34 Основного Закону [2] стосується не будь-якої думки, а лише тієї, яку вже виражено назовні, об'єктивовано шляхом певної фізичної поведінки [7, с.187]. Лише така думка здатна зачіпати інтереси інших учасників суспільних відносин і, таким чином, набувати соціального значення. Право на свободу слова і вільне вираження поглядів санкціонує право людини на вільний вияв своїх думок, зокрема тих, які є поглядами і ідеологічними переконаннями (останні можуть при цьому стосуватися будь-яких сфер: зовнішньої політики, державної влади, економічних процесів, освіти і культури, розвитку законодавства тощо).

По-друге, оскільки, крім поглядів та переконань, існують також інші форми мислення, то право на свободу думки стосується вираження й інших його "продуктів": раціоналізованих почуттів, установок, орієнтацій, концепцій, теорій тощо.

По-третє, зазначене право охоплює можливість використання будь-яких засобів вираження думки – як традиційних (усних, письмових, образотворчих та ін.), так і сучасних технічних (в тому числі й засобів масової інформації).

У практичній площині використання цього права може бути досить **конфліктним** по характеру і наслідкам. В даному аспекті слід відзначити, що головною причиною можливого **правового конфлікту** при використанні

права на свободу думки і слова є нехтування або перевищення обмежень, які встановлюються для реалізації зазначеного права. Частина 3 статті 34 Конституції України [2] передбачає, що "здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя". Наведена частина коментованої статті присвячена характеристиці тих підстав, за яких закріплені у ній права можуть бути обмежені державою. Стосовно інших обмежень прав людини і громадянина, то Конституцією України передбачено, що такі обмеження можуть встановлюватися виключно на законодавчому рівні та мають бути офіційно-закріпленими в актах національного права.

Всі підстави для обмеження права на свободу думки і слова, перелічені у наведеному вище формулюванні, можна поділити на три групи: а) загальносоціальні – забезпечення громадського порядку, запобігання заворушенням чи злочинам, охорона здоров'я населення; б) особистісні – захист прав, зокрема ділової репутації, інших людей; в) політичні – інтереси національної безпеки, територіальної цілісності, підтримання авторитету і неупередженості правосуддя, запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно. Майже всі ці підстави передбачено також у найважливіших міжнародно-правових актах з прав людини, зокрема у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права від 16.12.1961 р. [8], Європейській конвенції про захист прав людини та основних свобод від 04.11.1951 р. [9]. До того ж права, закріплені у першій і другій частинах статті 34 Конституції України [2], можуть обмежуватись законом виключно за наявності лише тих підстав, які тут зазначені. Будь-які інші обставини, мотиви не можуть бути причиною або приводом обмежень даних прав. Враховуючи аксіоматичність останнього твердження, можна на багатьох конкретних прикладах ілюструвати **правову конфліктність** використання права на свободу думки і слова. Проаналізуємо один з найбільш резонансних і суперечливих за сутністю прикладів, який мав місце в новітній історії України.

Так, 28.11.2006 р. було прийнято Закон України "Про голодомор 1932-1933 років в Україні" № 376-V [10] (далі – Закон). Закон визначає, що Голодомор 1932-1933 років в Україні є геноцидом Українського народу. Разом із тим, стаття 2 цього акту встановлює, що "публічне заперечення Голодомору 1932-1933 років в Україні визнається наругою над пам'яттю мільйонів жертв Голодомору, приниженням гідності Українського народу і є протиправним". Отже, закон, визначивши, що заперечення Голодомору є протиправним, створив правові підстави для встановлення в майбутньому адміністративної і (або) кримінальної відповідальності за заперечення фактів Голодомору 1932-1933 років.

З юридичної точки зору закон, фактично, заборонив особам висловлювати власну думку стосовно вірогідності фактів Геноциду українського народу, в тому числі й у межах професійної, наукової чи ділової дискусії. В додаток до наведеного вище слід зауважити, що враховуючи положення частини 3 статті 34 Конституції України [2] для визнання протиправним висловлювання власної точки зору щодо заперечення Голодомору, відсутні юридичні підстави. Незважаючи на це, висловлювання з зазначеного приводу формально визнаються в Україні протиправним діянням, а відповідно – в положенні статті 2 Закону встановлено штучний правообмежую-

чий чинник щодо вільного використання права на свободу слова. Це, у свою чергу, є причиною **правового конфлікту при використанні законного права особи на свободу слова, коли гарантована законом правова можливість висловити власну точку зору і переконання з приводу Голодомору зіштовхується з законодавчо передбаченою протиправністю можливого судження людини стосовно тих чи інших історичних фактів.**

Визнаючи величезні втрати, які зазнав український народ під час Голоду 1932-1933 рр., а також враховуючи те, що на сьогодні остаточно не з'ясовано і не досліджено повноцінну історичну картину Голоду на Україні 1932-1933 р. ми пропонуємо внести зміни у статтю 2 Закону України "Про голодомор 1932-1933 років в Україні" від 28.11.2006 р. № 376-V [10] в частині виключення положення стосовно протиправності публічних висловлювань щодо заперечення Голодомору 1932-1933 рр. на Україні. Це значно знизить "реакційність" закону, а також виключить виникнення конфліктних ситуацій, які можуть спіткати громадянина при використанні права на свободу слова в Україні.

Однією з найбільш масових системних проблем у сфері використання прав громадянами України є численні складнощі використання **права на одержання безоплатної правової допомоги.** Особливої актуалізації це набуває в сфері регулювання публічних кримінально-процесуальних відносин, на стадіях досудового слідства і судового розгляду справи.

З практичної точки зору, при реалізації зазначеного вище права, виникає низка конфліктних моментів які потребують детального висвітлення. Зокрема, зупинимось на деяких з них:

1) конфліктність використання права одержання безкоштовно послуг правової допомоги деякими категоріями неповнолітніх учасників кримінального процесу;

2) конфліктність реалізації кримінально-процесуальної дієздатності неповнолітнього учасника кримінального процесу.

Конфліктність використання права на одержання безкоштовно послуг правової допомоги. У більшості випадків громадяни України, після залучення їх в якості учасників до кримінального процесу, використовують право на одержання правової допомоги за власний рахунок (шляхом оплатного користування послугами адвоката чи приватного захисника за договором). Натомість особлива проблематика простежується, коли право на одержання безоплатної правової допомоги намагається використати громадянин України, який не досяг 18-ти річного віку (неповнолітній) і який підозрюється чи звинувачується у вчиненні злочину.

Законодавство України містить окремі розрізнені положення, які регулюють питання використання права особи на одержання безкоштовної правової допомоги. Зокрема, стаття 59 Конституції України гарантує громадянину використання права на безоплатну правову допомогу у випадках, що встановлені законом. У площині кримінально-процесуальних відносин це має форму користування послугами адвоката чи захисника. Пунктами 1, 6 ч. 1 статті 45 Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК України) [11] визначають, що участь захисника при провадженні дізнання, досудового слідства і в розгляді кримінальної справи в суді першої інстанції є обов'язковою у справах осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочину у віці до 18 років, – з моменту визнання особи підозрюваною чи пред'явлення їй обвинувачення, а також при провадженні у справах про застосування примусових заходів виховного характеру – з моменту

першого допиту неповнолітнього чи з моменту поміщення його у приймальник-розподільник. Дане положення цілком відповідає змісту п. d) статті 37 Конвенції ООН "Про права дитини" від 20.11.1989 р. [12], у відповідності до якої кожна позбавлена волі дитина має право на негайний доступ до правової та іншої відповідної допомоги. Пленум Верховного Суду України у п. 2 Постанови "Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх" від 16 квітня 2004 року № 5 також вказав на те, що при розслідуванні і розгляді справ про злочини неповнолітніх останнім має бути реально забезпечено їхнє право на захист [13]. Це право неповнолітні можуть використовувати за державний рахунок.

Разом з тим, національне кримінально-процесуальне законодавство не передбачає можливості використання права на правову допомогу іншим категоріям неповнолітніх громадян, які залучаються до кримінального процесу не в статусі підозрюваного чи звинуваченого. Відповідно, особа, яка залучена до процесу в статусі свідка чи потерпілого і якій на момент проведення слідчих дій не виповнилося 18 років залишається без правової допомоги з боку держави, яка не бере на себе зобов'язання забезпечити використання нею цього права. За умов такої ситуації, неповнолітня (недієздатна) особа може бути змушена користуватися послугами адвоката за власний кошт за умови їх наявності. У протилежному випадку, використання нею права на безоплатну правову допомогу значно ускладнюється. Це вказує на **конфліктність** положень законодавства, що регламентує використання неповнолітнім громадянином права на правову допомогу у разі його залучення до кримінального процесу. Слід зазначити, що у юридичній науці України обґрунтовувались точки зору щодо доцільності закріплення у КПК права інших категорій неповнолітніх на правову допомогу з боку держави незалежно від процесуального статусу під час провадження у справі (неповнолітній може бути свідком чи потерпілим). Наприклад, Т.В. Омельченко пропонував покласти на державні органи виконавчої влади (наприклад, службу у справах неповнолітніх тощо) обов'язок забезпечити участь адвоката з метою надання правової допомоги всім категоріям неповнолітніх, які були залучені до кримінальної справи незалежно від процесуального статусу [14, с.140]. Безумовно, це буде реалізовуватися у випадку відсутності батьків, близьких родичів, усиновителів, опікунів, піклувальників, представників установ і організацій, на піклуванні яких перебуває неповнолітній, посадові особи зобов'язані забезпечити участь адвоката як представника. *Ми підтримуємо дану пропозицію і вважаємо доцільним внести відповідні зміни до КПК України, що буде правокомпромісним засобом упорядкування цього правового конфлікту.*

Конфліктність реалізації кримінально-процесуальної дієздатності неповнолітніх учасників кримінального процесу. Ще однією важливою практичною проблемою використання неповнолітньою особою в статусі підозрюваного чи обвинуваченого права на правову допомогу у формі надання послуг захисника чи адвоката є невизначеність кримінально-процесуальної дієздатності громадянина. Чинне законодавство хоча і не містить поняття кримінально-процесуальної дієздатності, але в деяких випадках це припускає. Наприклад, відповідно до статті 45 КПК України [11] участь захисника при провадженні дізнання, досудового слідства й при розгляді кримінальної справи судом обов'язкова у справах осіб, підозрюваних чи обвинувачених у скоєнні злочину у віці до 18 років. До того ж, відповідно до статей 166, 171, 437 КПК

Україні [11] неповнолітній обвинувачений, свідок, потерпілий викликається до органу дізнання, слідчого, прокурора, суду через законних представників.

Поряд із наведеним вище, КПК України [11] передбачає для певних суб'єктів процесу, зокрема, підозрюваного й обвинуваченого, право вільного вибору захисника своїх прав (ч. 2 статті 43 КПК України [11]). Однак відсутність законодавчого визначення моменту, з якого неповнолітній підозрюваний чи обвинувачений набуває процесуальної дієздатності, не дозволяє однозначно дати відповідь на запитання: чи має право неповнолітній самостійно (не тільки обвинувачений, але і потерпілий та ін.) укласти угоду про надання правової допомоги, або це прерогатива їхніх законних представників.

На думку Г.М. Омеляненка, захисника для участі в справі може запросити сам неповнолітній, його батьки чи інші законні представники [15, с. 24]. Дане положення підтримує і Т.В. Омельченко, який зауважує, що хоча така позиція і не суперечить чинному законодавству, але не враховує можливість колізії інтересів неповнолітнього і законного представника [14, с. 140].

Таким чином, з наведеного вище можна стверджувати, що використання законного права особи на правову допомогу неповнолітньою особою, яка є суб'єктом кримінального процесу, супроводжується **правовим конфліктом, в основі якого є законодавча недосконалість (прогалина)**.

Крім того, використання вказаного права має ще один суперечливий аспект. З огляду на те, що укладання угоди про надання правової допомоги не регламентується кримінально-процесуальним законодавством, питання про її самостійне укладання неповнолітнім (за умови будь-якого процесуального статусу окрім підозрюваного чи обвинуваченого) необхідно вирішувати в залежності від наявності чи відсутності в нього повної цивільної дієздатності. Якщо неповнолітня особа відповідно до цивільного законодавства вправі здійснювати тільки дрібні побутові правочини, то можливість укладання угоди про надання правової допомоги є не її прерогативою. Річ у тім, що угода про надання послуг адвокату не є правочинном, а отже не може здійснюватися самостійно неповнолітньою особою. Відповідно, єдиною особою, що може на законних підставах укласти відповідну угоду від імені неповнолітнього учасника процесу є законний представник і це зафіксовано імперативною нормою статті 47 КПК України [11]. Водночас постає питання, що робити у випадках коли неповнолітня особа набула повної цивільної дієздатності раніш, аніж їй виповниться 18 років (приміром у порядку, передбаченому статтями 34, 35 Цивільного кодексу України у зв'язку з реєстрацією шлюбу [15])? Отже, особливого значення для використання права на правову допомогу набуває проблема невизначеності моменту настання кримінально-процесуальної дієздатності неповнолітнього учасника кримінального процесу.

Правокомпромісним засобом упорядкування цього правового конфлікту є внесення змін до діючого КПК України, у відповідності до яких буде чітко встановлено порядок вибору адвоката законними представниками для надання правової допомоги неповнолітньому учаснику кримінально-процесуальних відносин.

Встановлено, що одним з вагомих чинників виникнення конфліктів при використанні суб'єктивних прав є

низька якість змісту правового акту і неузгодженість положень різних актів системи національного законодавства між собою.

В Україні діють акти, в яких формулюються права людини, і в той же час закладається потенціал неефективності механізмів контролю за їхньою реалізацією, охороною і захистом. Так, використання права (в суб'єктивному значенні) має форму процесу реалізації змісту диспозиції уповноважуючої норми, яка закріплює те чи інше суб'єктивне право особи чи громадянина. Проте такі недосконалості національної системи законодавства як, зокрема, правові **прогалини та колізії** вносять деструкцію у процес використання деяких прав громадянами України, що вказує на **конфліктність** самої сфери використання права.

Ураховуючи наведені висновки та проведений аналіз виявлено **правокомпромісні засоби упорядкування конфліктів**, а також доведено, що найефективнішим **правокомпромісним засобом упорядкування правових конфліктів** у сфері використанні права є правотворча діяльність, зокрема, прийняття нових процедурних норм, які допоможуть суб'єктам права використовувати у повному обсязі їх права.

1. Теория государства и права. Учебник для юридических вузов и факультетов. С.С. Алексеев, Архипов С.И., Корельский В.М., Леушин В.И., Перевалов В.Д. – М., 1998 – 456 с. 2. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996 р. – № 30. – статті 141. 3. Закон України № 2453-VI "Про судоустрій і статус суддів" від 07.07.2010 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 55/1. – Статті 1900. 4. Постанова Кабінету Міністрів України № 1506 "Про затвердження Порядку виплати винагороди та відшкодування витрат на проїзд і наймання житла, виплати добових народним засідателям і присяжним за час виконання ними обов'язків у суді" від 11.10.2002 р. // Офіційний вісник України. – 2002 р. – № 42. – Статті 1930. 5. Постанова Кабінету Міністрів України № 100 "Про затвердження Порядку обчислення середньої заробітної плати" від 08.02.1995 р. // Електронний ресурс. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=100-95%EF&p=128707228446228> 6. Хавронюк М.І. Конституція України. Офіційний текст статті Коментар законодавства України про права та свободи людини і громадянина: навч. посібн. / Хавронюк М.І. – К.: Видавництво А.С.К., 2003. – 384 с. 7. Конституція України: Науково-практичний коментар / В. Я. Тацій, В. Б. Аверьянов, Ю. В. Баулін та ін.; за ред. В. Я. Тація. – Х.: Видавництво "Право"; Концерн "Видавничий Дім Ін Юре", 2003. – 808 с. 8. Европейская Конвенция о защите прав человека и основных свобод от 04.11.1950 г. // Блатова Н.Т. Международное право в документах: учебное пособие / Н.Т. Блатова, Г.М. Мелков. – М., 2002. – С. 117-134. 9. Европейская Конвенция о защите прав человека и основных свобод от 04.11.1950 г. // Блатова Н.Т. Международное право в документах: учебное пособие / Н.Т. Блатова, Г.М. Мелков. – М.: 2002. – 824 с. 10. Закон України "Про голодомор 1932-1933 років в Україні" від 28.11.2006 р. № 376-V // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 50. – Статті 504. 11. Кримінально-процесуальний кодекс України введений в дію 01.04.1961 р. Законом Української Радянської Соціалістичної Республіки від 28.12.1960 р. "Про затвердження Кримінально-процесуального кодексу Української РСР" // Відомості Верховної Ради України. – 1961. – № 2. – Статті 15. 12. Постанова Верховної Ради України № 789-XII від 27.02.1991 р. "Про ратифікацію Конвенції про права дитини" (Конвенція додається) // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 13. – Статті 145. 13. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 року № 5 // Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 5. – С. 4-8. 14. Омеляненко Т.В. Конституційне право особи на правову допомогу і його реалізація на досудових стадіях кримінального процесу: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09 / Т.В. Омеляненко; Нац. ун-т. внутр. справ. – Х., 2004. – 216 с. 15. Омеляненко Г. М. Проведення у справах про злочини неповнолітніх як диференціальна кримінально-процесуальна форми. – К.: Атика, 2002. – 128 с. 16. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003 // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40 – 44. – Ст. 356.